

Kohti kulttuurisensitiivistä matkailua

Suomen Lappi

OUTI KUGAPI
EMILY HÖCKERT
MONIKA LÜTHJE
NUCCIO MAZZULLO
RITVA SAARI

Northern Periphery and
Arctic Programme
2014–2020

EUROPEAN UNION

Investing in your future
European Regional Development Fund

Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)
Rovaniemi
www.luc.fi/matkailu

Ulkoasu: Lappi Design / Tytti Mäenpää

ISBN 978-952-6620-38-1

Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutin julkaisuja

Kohti kulttuurisensitiivistä matkailua

Suomen Lappi

OUTI KUGAPI
EMILY HÖCKERT
MONIKA LÜTHJE
NUCCIO MAZZULLO
RITVA SAARI

Rovaniemi 2019

ARCTISEN

edistää kulttuurisensitiivistä matkailua arktisella alueella

Tavoite: Parempi liiketoimintaympäristö kulttuurisensitiiviselle matkailulle. Tämä saavutetaan parantamalla ja lisäämällä kansainvälisiä kontakteja, verkostoitumista ja yhteistyötä yritysten ja muiden organisaatioiden välillä. Parantuneen liiketoimintaympäristön seurauksena syntyy myös konkreettisia tuotteita ja palveluita. Ne tukevat pienten ja keskisuurten yritysten kilpailukykyä ja kestäväää liiketoimintaa.

Rahoittaja: Pohjoinen periferia ja arktinen -ohjelma

Partnerit: Lapin yliopisto (koordinoija), Suomi
Norges Arktiske Universitet, Norja
NordNorsk Reiseliv, Norja
Umeå Universitet, Ruotsi
Åjtte – Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Ruotsi
Aalborg Universitet, Tanska
University of Waterloo, Kanada
WINTA - World Indigenous Tourism Alliance

Budjetti: 1.455.547,88€

Northern Periphery and
Arctic Programme
2014–2020

EUROPEAN UNION
Investing in your future
European Regional Development Fund

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND
For the North – For the World

Northern Norway
Tourist Board

Åjtte

UIT / THE ARCTIC UNIVERSITY
OF NORWAY

UMEÅ
UNIVERSITY

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

UNIVERSITY OF
WATERLOO

WINTA
WORLD INDIGENOUS
TOURISM ALLIANCE

Sisällysluettelo

Johdanto	8
Matkailun kulttuurisensitiivisyys Lapissa	12
Saamelaiskulttuurit	12
Maankäyttö	14
Matkailun eettiset ohjeistukset ja laatumerkit	15
Matkailijat	17
Kulttuurisensitiivisen matkailun mahdollisuuksia ja haasteita Lapissa	22
Mahdollisuuksia	22
Haasteita	24
Esimerkkejä	27
Huomioita Lapin matkailun kehityssuunnista	32
Matkailun mittakaavat ja sesongit	32
Paikalliset ja muut toimijat	33
Saamelaiset kulttuuri-elementit	33
Lapin erilaiset matkakohteet	33
Kiitokset	34
Viitteet ja lähteet	38

Johdanto

Johdanto

Viime aikoina matkailu Lapissa on lisääntynyt suuresti. Ulkomaiset matkailijat haluavat nähdä revontulet, ajaa moottorikelkalla ja koiravaljakolla, yöpyä lasi-iglussa sekä ruokkia joulupukin poroja lumisessa talven ihmemaassa. Eniten matkailu on kasvanut Rovaniemellä, joka tunnetaan joulupukin kotikaupunkina ja Lapin pääkaupunkina. Rovaniemen lisäksi Lapissa on useita isoja matkailukeskuksia, kuten Levi ja Saariselkä, jotka tarjoavat matkailijoille monenlaisia talvi- ja kesäaktiviteetteja sekä huvituksia. Inari, vahva saamelaiskulttuurien keskus ja Saamelaiskäräjien kotipaikka, houkuttelee niin ikään yhä enemmän matkailijoita. Inarin seudulle matkaavat ovat kiinnostuneita pohjoisesta elämäntavasta ja sen kulttuurisista erityispiirteistä. Lapissa on myös pienempiä luontomatkailuun erikoistuneita kohteita, joissa matkailun kasvu on ollut hitaampaa.

Tässä julkaisussa Lapin matkailua tarkastellaan kulttuurisensitiivisyyden näkökulmasta. Vaikka kulttuurisensitiivinen matkailu on käsitteenä uusi, siihen liittyvistä kysymyksistä on keskusteltu meillä myös aikaisemmin. Samoin kuin tässä julkaisussa, aiemmassakin keskustelussa on painottunut saamelaiskulttuurien matkailukäyttö¹.

Kulttuurisensitiivinen matkailu

edistää taloudellisen kehityksen lisäksi

- matkailussa mukana olevien mahdollisuuksia päättää itseään koskevista asioista
- kulttuurien sisäistä ja kulttuurien välistä ymmärrystä ja kunnioitusta
- voimaantumista ja yhdessä tekemistä.

Julkaisun lähtökohtana on, että saamelaiskulttuurien käyttö matkailussa edellyttää kulttuurisensitiivisyyttä. Varsinkin aiempina vuosikymmeninä matkanjärjestäjät ja muut matkailuyritykset mainostivat ja tuotteistivat Lappia käyttäen hyödykseen saamelaiskulttuurien ”eksoottisia” elementtejä – välittämättä siitä, mitä mieltä saamelaiset tästä olivat. Saamelaiset ovat kritisoinet sitä, että matkailuelinkeino antaa saamelaisuudesta stereotyyppisen ja vääristyneen kuvan, joka hyödyttää taloudellisesti ei-saamelaisia yrityksiä². Muissa Pohjoismaissa tällaista hyväksikäyttöä ei ole ollut ainakaan samassa mittakaavassa³.

Tarve kehittää matkailua kulttuurisensitiivisempään suuntaan on viime aikoina tunnistettu Suomen Lapissa. Tämä on havaittavissa monista seikoista. Ensinnäkin matkailualalle on tullut lisää saamelaisia yrittäjiä. Toiseksi saamelaisten kulttuuri-elementtien hyväksikäyttö on vähentynyt ei-saamelaisten yritysten markkinoinnissa⁴. Kolmanneksi Suomen Saamelaiskäräjät⁵ on laatinut [Vastuullisen ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet](#) -ohjeistuksen, jonka tavoitteena on ”poistaa saamelaisuutta hyväksikäyttävä matkailu sekä matkailun kautta leviävä saamelaisia koskeva väärä tieto”. Ohjeistus peräänkuuluttaa vastuullisuutta, kulttuurisesti kestävä matkailukehitystä sekä luot-

tamusta korostaen saamelaisten itsemääräämisoikeutta matkailussa. Neljänneksi ei-saamelaiset matkailuyritykset näyttäisivät olevan aiempaa kiinnostuneempia yhteistyöstä saamelaisten yritysten kanssa.

Tässä raportissa luodaan yleiskatsaus Lapin matkailun nykytilaan sekä tulevaisuuteen kulttuurisensitiivisyyden ja erityisesti saamelaisten kulttuurien näkökulmasta. Raportti pohjautuu 44 haastatteluun, jotka tehtiin helmi–huhtikuussa 2019 kolmella eri alueella: 1) Rovaniemellä ja Levillä, joiden katsotaan tässä edustavan massaturismikehitystä, 2) Inarissa ja Utsjoella, missä saamelaiskulttuureilla on melko näkyvä rooli matkailumarkkinoinnissa ja tuotekehityksessä, sekä 3) Enontekiöllä, missä on kehitetty pienimuotoisempaa luontomatkailua monikulttuurisessa ympäristössä. Haastatellut henkilöt edustivat 26 pientä tai keskisuurta matkailuyritystä, 3 isoa matkailuyritystä ja 17 muuta matkailuun liittyvää organisaatiota, kuten yhdistyksiä, julkishallintoa ja tutkimuslaitoksia. Haastatteleamalla erilaisia ja erikokoisia yrityksiä pyrittiin saamaan esiin mahdollisimman monipuolisia näkökulmia kulttuurisensitiivisyydestä. Haastateltavien edustamien organisaatioiden lukumäärä on suurempi kuin haastateltujen henkilöiden määrä, koska osa haastateltavista edusti useampaa organisaatiota. Haasta-

teltava saattoi esimerkiksi olla yrittäjä ja lisäksi yrittäjäyhdistyksen puheenjohtaja, kunnanvaltuutettu tai Saamelaiskäräjien jäsen. Haastateltavat valittiin melko satunnaisesti. Tärkeimpänä kriteerinä oli se, että haastateltavien edustamien organisaatioiden tuli olla tekemisissä matkailun kanssa. Haastateltavissa oli sekä saamelaisia että ei-saamelaisia. Etnistä taustaa ei kysytty, mutta osa haastateltavista mainitsi sen.

Haastattelukysymykset liittyivät paikallisen kulttuurin hyödyntämiseen matkailussa, yritystoimintaan, kehitysideoihin sekä matkailun uhkiin ja mahdollisuuksiin. Vaikka kulttuurisensitiivisyyttä tarkastellaan tässä katsauksessa Lapin ja erityisesti saamelaiskulttuurien näkökulmista, esille tulevia havaintoja voidaan soveltaa myös muille alueille ja muunlaisiin ympäristöihin.

Seuraavissa luvuissa kerrotaan, miksi kulttuurisensitiivisyyden huomioiminen on tärkeää kehitettäessä Suomen Lapin matkailua, miten kulttuurisensitiivisyyttä voitaisiin lisätä ja mitä haasteita siihen sisältyy. Esille tuodaan haastateltavien erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia. Näin pyritään tekemään ymmärrettäväksi sitä toimintaympäristöä, jossa matkailuliiketoimintaa Lapissa harjoitetaan ja kehitetään. Raportin viimeisessä luvussa esitetään huomiota Lapin matkailun kehityssuunnista.

KULTTUURISENSITIIVINEN MATKAILU

YHTEISÖLLISYYS JA PAIKALLISUUS
Asioista keskustellaan paikallisella tasolla eri toimijat huomioiden

TOISTEN ERILAISUUDEN KUNNIOITTAMINEN JA ARVOSTUS

PUHUMINEN JA KUUNTELEMINEN

VASTAVUOROISUUS

HENKILÖKOHTAISUUS
Yksilölliset kohtaamiset ja kasvokkaiset keskustelut

KULTTUURIENTUNTEMUS
Halu ja valmius oppia toisten kulttuureista sekä aito kiinnostus toisten kulttuureihin

YHDESSÄ TEKEMINEN

Kuva 1. Kulttuurisensitiivisen matkailun tunnuspiirteitä.

Matkailun kulttuurisensitiivisyys Lapissa

Matkailun kulttuurisensitiivisyys Lapissa

Tässä luvussa tarkastellaan matkailun kulttuurisensitiivisyyttä neljästä Lapin kannalta oleellisesta näkökulmasta: saamelaiskulttuurit, maankäyttö, matkailun eettiset ohjeistukset ja laatumerkit sekä matkailijat.

Saamelaiskulttuurit

Kuten johdannossa todettiin, kulttuurisensitiivisyyttä koskevat kysymykset Lapin matkailussa liittyvät etenkin saamelaiskulttuureihin. Haastateltavat kertoivat myös, että saamelaisuudesta ei välttämättä tiedetä riittävästi. Seuraavassa tuodaan esille keskeisiä asioita saamelaiskulttuureista ja niiden matkailukäytöstä.

Saamelaiset Suomessa

Saamelaiset ovat Suomessa pieni vähemmistö, yhteensä noin 10 500 henkilöä. Enemmistö heistä on pohjois- eli tunturi-

saamelaisia, pieni osa inarinsaamelaisia ja kolttia. Jokaisella näistä kolmesta saamelaisryhmästä on oma kielensä. Tämän vuoksi tässä raportissa puhutaan saamelaiskulttuureista monikossa. Suomen virallinen saamelaisalue kattaa pohjoisimman Lapin (Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Lapin paliskunnan alueen Sodankylän kunnan pohjoisosasta), mutta valtaosa Suomen saamelaisista asuu nykyään tämän alueen ulkopuolella joko muualla Suomessa tai ulkomailla.⁶ Utsjoki on ainoa kunta Suomessa, jossa kunnan asukkaista enemmistö on saamelaisia.

Saamelaisilla on Suomessa perustuslaillinen oikeus omaan kulttuuriinsa: perustuslain (11.6.1999/731, 17 §) mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on ”oikeus omaa kieleen ja kulttuuriin” ja ”oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan”. Viranomaisilla on velvollisuus neuvotella Saamelaiskäräjien kans-

sa ”kaikista laajakantoisista ja merkittäivistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana” ja jotka koskevat laissa erikseen määritettyjä asioita saamelaisten kotiseutualueella⁷. Muita saamelaisuutta koskevia lakeja ovat muun muassa Kolttalaki, Saamen kielilaki ja Poronhoitolaki.

Saamelaiskulttuurien käyttö matkailussa

Lapissa on kulkenut yksittäisiä matkailijoita jo vuosisatoja sitten, ja siitä alkaen matkailijat ovat kuvailleet matkakertomuksissaan saamelaisia. Matkakuvauksiin on usein sisältynyt virheellistä tietoa saamelaisista⁸. Varsinaisesti matkailun katsotaan alkaneen Suomen Lapissa 1920-luvulla, kun Petsamosta tuli osa Suomea. Petsamon houkutus matkailijoille olivat Jäämeri, luonto, lohi, ortodoksiluostari ja koltavaestö.⁹ Saamelaiset ovat olleet osa Suomen Lapin matkailun markkinointia tästä lähtien¹⁰. Yhtä pitkään matkailu on ollut saamelaisille myös tulonlähde¹¹.

Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä saamelaisten identiteetit heikkenivät Lapin modernisaation vuoksi sekä siksi, että valtiovalta pyrki sulauttamaan saamelaiset suomalaiseen kulttuuriin muun muassa koululaitoksen avulla¹². Tänä

ajanjaksona saamelaisten sulautuminen suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan nopeutuikin¹³. Saamelaiset esimerkiksi pakotettiin käyttämään suomen kieltä ja jopa vaihtamaan nimensä suomalaisiksi¹⁴.

Samaan aikaan matkailu alkoi Lapissa lisääntyä¹⁵. Monet matkailuyritykset alkoivat käyttää markkinoinnissaan saamelaiskulttuurien eksoottisia elementtejä pyrkien näin erottamaan Lapin muista luontomatkailukohteista¹⁶. Matkailijat odottivat näkevänsä Lapissa samanlaisia saamelaisia kuin matkaesitteissä: perinteinen lapin- tai saamenpuku (*gákti*) yllään porojen kanssa¹⁷. Paikan päällä saamelaisia ei kuitenkaan näkynyt niin paljon kuin matkailijat odottivat¹⁸. Täyttääkseen matkailijoiden odotukset suomalainen matkailuelinkeino alkoi myydä omia versioitaan saamelaiskulttuureista. Nämä suomalaiset versiot olivat esillä sekä markkinoinnissa että matkamuiistoissa ja matkailuyrittäjien ja -työntekijöiden pukeutumisessa¹⁹. Suomalaisien pukeutumista saamenpukuihin tai niiden jäljitelmiin voidaan pitää räikeänä kulttuurisensitiivisyyden puutteena, koska saamenpuvut ovat tärkeä saamelaisen identiteetin ilmaisun väline²⁰.

Vuosikymmenten mittaan monet saamelaiset ovat kritisoineet kulttuuriensa turistiversioita, koska ne antavat heistä vääran kuvan alkukantaisena, eksoottisena ja mys-

tisenä heimona, jollaista ei todellisuudessa ole olemassa. Suomalainen matkailuelinkeino on pitkään hyötynyt taloudellisesti tästä vääristyneestä saamelaiskuvasta.²¹

Nykyisin matkailuyrittäjinä ja matkailuyritysten työntekijöinä toimii yhä enemmän saamelaisia ja saamelaisen kulttuurin väärinkäyttö matkailussa on aiempaa vähäisempää. Sekä Lapissa että muualla Suomessa on kuitenkin edelleen ei-saamelaisia matkailuyrityksiä, jotka käyttävät liiketoiminnassaan hyväkseen saamelaiskulttuurien symboleja ja muita elementtejä²² hyötyen niistä taloudellisesti.

Saamelaisrekisteri

Hyvin sensitiivinen asia yksilötasolta aina valtakunnan politiikan tasolle on se, kuka on saamelainen ja kuka ei, eli kuka kuuluu Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon (saamelaisrekisteriin) ja kuka ei. Tämä on aiheuttanut laajaa keskustelua ja kiistelyä viime vuosina sekä valtakunnallisesti että paikallisesti. Osa haastateltavista kertoi jännitteistä ja traumaista, jotka liittyvät saamelaisrekisteriin ja siihen kuulumiseen tai kuulumattomuuteen²³. Kiistan näkyvimmäksi symboliksi on noussut saamenpuku.

Yksi haastateltu enontekiöläinen matkailutoimija totesi, että kiistatilanne vaikuttaa suoraan matkailuliiketoimintaan. Hä-

nen mukaansa kysymys siitä, kuka kuuluu saamelaisrekisteriin ja kuka ei, on vaikea kaikille toimijoille Enontekiöllä. Kyse on siitä, kuka saa käyttää saamelaiskulttuuria tuotteissaan ja kuka ei. Rovaniemeläinen matkailuyrittäjä puolestaan kertoi saamelaisesta poromiehestä, joka esittelee saamelaisia perinteitä asiakkailleen mutta ei halua sanoa olevansa itse saamelainen, koska ei kuulu rekisteriin.

Laissa saamelaiskäräjistä (17.7.1995/974) saamelainen on määritelty näin:

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa; taikka
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.

Alkuperäiskansan määrittely ei ole kiistanalaista vain Suomessa vaan myös monissa muissa maissa²⁴. Suomessa kamppailu siitä, kenet pitäisi hyväksyä Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon ja siten virallisesti saamelaiseksi, alkoi 1990-luvun puolivälissä, jolloin Saamelaiskäräjät aloitti toimintansa²⁵. Osa Lapissa asuvista suomalaisista pelkäsi (ja pelkää edelleen), että saamelaisen saama kulttuuri-itsehallinto ja samaan aikaan keskusteluun noussut kansainvälisen alkuperäiskansasopimuksen (ILO169-sopimus) ratifiointi Suomessa johtaisivat siihen, että he menettäisivät oikeuksiaan saamelaisille tai jäisivät vaille oikeuksia, joita saamelaiset sopimuksen myötä saisivat²⁶. Osa vaaliluettelon ulkopuolelle jääneistä on vedonnut siihen, että he ovat kauan Lapissa asuneiden (metsä- tai uus)lappalaisten tai metsäsaamelaisten perillisiä ja siksi heidän pitäisi saada samat alkuperäiskansaoikeudet kuin saamelaisten²⁷. Nämä vaatimukset ovat olleet voimakkaimpia Enontekiöllä ja Inarissa²⁸. Asiasta käytyyn keskusteluun liittyy myös statuksettoman saamelaisen käsite²⁹. Sitä voidaan soveltaa kaikkiin niihin, joiden hakemus Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon on hylätty.

Saamelaisten vallitsevan näkemyksen mukaan saamelaisuutta ei voi määrittää satoja vuosia vanhoista sukujuurista vaan henkilöllä tulee olla tämänhetkinen todellinen yhteys saamelaiseen kulttuuriin ja tunne kuulumisesta saamelaiseen yhteisöön. Kyse on itseidentifikaatiosta ja ryhmäidentifikaatiosta eli henkilön tulee katsoa itse olevansa saamalainen ja myös saamelaisen yhteisön tulee pitää henkilöä saamelaisena.³⁰ Ryhmäidentifikaatio on osa alkuperäiskansoille YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksessa määritettyä itsemääräämisoikeutta³¹.

Suomi ei ole edelleenkään ratifioinut ILO169-sopimusta, koska on kiistanalaista, millaisia oikeuksia ratifiointi saamelaisille antaisi ja mitä ratifiointista Suomessa käytännössä seuraisi.

Saamelaisrekisteriin haluavat eivät välttämättä hakeudu sinne päästäkseen nauttimaan alkuperäiskansan oikeuksista. Joukkoon mahtuu monenlaisia ihmisiä.³² Aiemmin kuvatun Suomen valtion toteuttaman sulauttamispolitiikan takia monilta saamelaislapsilta jäi menneinä vuosikymmeninä saamen kieli oppimatta kotona. Tämä on yksi syy siihen, että monet saamelaiseksi itsensä tuntevat ovat jääneet saamelaisrekisterin ulkopuolelle.³³

Maankäyttö

Toinen sensitiivinen kysymys Lapissa on maankäyttö. Osa haastatelluista matkailutoimijoista vaati selkeää ohjeistusta siitä, kuinka jokamiehen oikeuksia tulisi tulkita, markkinoida ja käyttää matkailussa. Tähän liittyvä ajankohtainen haaste on kahden elinkeinon, matkailun ja poronhoidon, välinen kamppailu maasta. Osa haastatelluista mielsikin kulttuurisensitiivisyyden liittyvän toisten elinkeinojen (poronhoidon) ja eläinten arvostamiseen. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että matkailuyrittäjät eivät toukokuussa mene asiakkaidensa kanssa porojen vasonta-alueille tai että koiravaljakkoyritykset suunnittelevat reittinsä yhdessä paikallisten poronhoitajien kanssa. Poronhoidon ja koiravaljakkosafarien yhteensovittaminen ei kuitenkaan ole kaikkialla Lapissa ongelmaton. Erään poroelinkeinoa hyvin tuntevan haastateltavan mukaan haasteita on erityisesti Inarissa, jossa sekä poroja että koiravaljakkoyrityksiä on paljon ja jokainen yritys haluaisi omat reittinsä.

Muutamit enontekiöläiset ei-saamelaiset matkailuyrittäjät totesivat, että ihmiset ovat kyllästyneet jatkuvaan taisteluun maankäytöstä. Heidän mukaansa saamelaisen poronhoito vaikeuttaa matkailun kehittämistä Enontekiöllä. He perustelivat

kielteistä suhtautumistaan saamelaisiin poronhoitajiin sillä, että poroja on liian paljon ja niiden annetaan syödä laitumet loppuun. Heidän mielestään saamelaisten poronhoitajien tulisi suhtautua luontoon nykyistä sensitiivisemmin.

Eräs haastateltava huomautti, että usein oletetaan melko stereotyyppisesti kaikkien konfliktien Lapissa tapahtuvan saamelaisten ja suomalaisten välillä. Näin ei kuitenkaan ole. Esimerkiksi Kilpisjärvelä kulttuurienvälisiä konflikteja on norjalaisten ja suomalaisten välillä: osa paikallisista asukkaista on kyllästynyt norjalaisten villiin moottorikelkkailuun, joka häiritsee ihmisten lisäksi eläimiä ja kasveja.

Matkailun eettiset ohjeistukset ja laatumerkit

Suomessa on viime aikoina julkaistu useita kestävään matkailuun tähtäviä ohjeistuksia, joissa on otettu huomioon kestävyden eri ulottuvuudet (ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen). Esimerkiksi Metsähallitus ja UNESCO:n suomalaiset maailmanperintökohteet julkaisivat vuonna 2016 yhteiset [Kestävän matkailun periaatteet](#) ja Visit Finland vuonna 2018 [Vinkkejä vastuullisuustietoon](#) sekä [Työkaluja vastuullisuuteen ja viestintään](#) ja vuonna 2019 päivitetty [Kestävän matkailun periaatteet](#).

Haastatteluajankohtana tiettävästi ainakin yksi ohjelmapalveluyritys Lapissa valmisteli omaa ohjeistusta vastuullisuudesta. House of Lapland puolestaan on suunnittelemassa eettistä ohjeistusta matkailijoille. Matkailijoille suunnattuja ohjeistuksia on Lapissa toistaiseksi vain vähän. Hyvä esimerkki on kuitenkin Inarissa tuotettu [esite](#), joka sisältää perusohjeita siitä, kuinka matkustaa turvallisesti ja käyttäytyä soveliaasti Lapissa (ks. s. 27). Lapissa toimii myös vastuullisen matkailun verkosto, johon kuuluu matkailun vastuullisesta kehittämisestä kiinnostuneita yrityksiä ja muita organisaatioita.

Vuonna 2016 Saamelaiskäräjät julkaisi yhteistyössä House of Laplandin kanssa kuvaohjeistuksen, jonka tavoitteena on ohjeistaa yrityksiä ja muita organisaatioita käyttämään saamelaista kuvamateriaalia viestinnässään oikein eli saamelaiskulttuuria kunnioittavasti ja eettisesti kestävästi. Kaksi vuotta myöhemmin, vuonna 2018, Saamelaiskäräjät julkaisi [Vastuullisen ja eettisesti kestävän saamelaismatkailun toimintaperiaatteet](#) -ohjeistuksen, jonka tavoitteena on ”poistaa saamelaisuutta hyväksikäyttävä matkailu sekä matkailun kautta leviävä saamelaisia koskeva väärä tieto”. Ohjeistus peräänkuuluttaa vastuullisuutta, kulttuurisesti kestävä matkailukehitystä sekä luottamusta korostaen

saamelaisten itsemääräämisoikeutta matkailussa. Se koostuu seitsemästä toimintaperiaatteesta.

Saamelaiskäräjien ohjeistus: Vastuullisen ja eettisesti kestävän saamelaismatkailun toimintaperiaatteet:

- 1) Saamelaisen kulttuuriperinnön arvon ja rikkauten tunnustaminen ja kunnioittaminen
- 2) Saamelaisen kulttuuriperinnön suojeleminen ja sen ylläpitäminen elinvoimaisena tuleville sukupolville
- 3) Kaikkia osapuolia hyödyttävä yhteisymmärrys ja yhteistyö
- 4) Saamelaismatkailussa esiintyvät ongelmat ja niiden hiominen ja korjaaminen
- 5) Saamelaismatkailun positiiviset vaikutukset saamelaisväestöön, heidän kulttuuriinsa sekä ympäristöön
- 6) Saamelaismatkailun vastuullinen ja eettisesti kestävä markkinointi ja matkailuviestintä (sisältää vuoden 2016 kuvaohjeistuksen)
- 7) Korkealaatuiset matkustajakokemukset – laadunvarmistus.

"Emme tarvitse mitään sertifiointeja – että joku ulkopuolinen arvioija käy meillä kaksi päivää ja sanoo, että olettepa te hyviä."*

* Haastattelulainaukset on muotoiltu yleiskielisiksi, jotta haastateltavien anonymiteetti säilyy ja heidän esittämässänsä asia välittyy mahdollisimman selkeästi.

Vain muutamat kevättalvella 2019 haastatelluista henkilöistä olivat tutustuneet Saamelaiskäräjien ohjeistukseen. Myöskään muista kestävän matkailun ohjeistuksista haastateltavat eivät joko olleet tietoisia tai eivät kokeneet niitä erityisen tarpeellisiksi omassa yrityksessään. Nuoremmat haastateltavat suhtautuivat kuitenkin ohjeistukseen myönteisemmin kuin vanhemmat. Osa haastateltavista oli sitä mieltä, että Saamelaiskäräjien ohjeistus tulisi nähdä enemmänkin suosituksena ja toiveena kuin määräyksenä tai kieltoina.

Eniten keskustelua näytti herättävän suhtautuminen koiravaljakoihin. Saamelaiskäräjien ohjeistuksessa todetaan seuraavasti: *Saamelaisten kotiseutualueella koiravaljakkotoiminnan matkailullinen markkinoiminen on sekä vastuutonta että eettisesti kestäväntöntä ja se tulisikin lopettaa*³⁴. Haastatelluista yrittäjistä monet eivät kokeneet koiravaljakoiden kuuluvan Lappiin, kun taas toisten mielestä koiravaljakot kuuluvat alueelle siinä missä porotkin. Viimeksi mainitut korostivat pehmeämpää lähestymistapaa: Kieltojen sijaan tulisi keskittyä markkinoimaan aitoihin ja autenttisiin asioihin perustuvia matkailupalveluita, kuten porosafareita.

Haastateltavien mukaan suurin osa suomalaisista matkanjärjestäjistä ymmärtää, että koiravaljakot saattavat vahingoittaa poroja ja poronhoitoa. Moni

haastateltava kertoi vastuullisista koiravaljakkoyrityksistä, jotka tekevät yhteistyötä poronhoitajien kanssa esimerkiksi reittejä suunnitellessaan. Suomeen on kuitenkin ilmestynyt ulkomaisia koiravaljakkoyrityksiä, jotka eivät tiedä tai eivät välitä siitä, miten niiden toimet vaikuttavat poroelinkeinoon, paikallisyhteisöihin ja luontoon.

Etenkin Inarin ja Utsjoen alueiden matkailuyritykset olivat huolissaan siitä, että Saamelaiskäräjien eettinen ohjeistus saattaa vaikeuttaa niiden toimintaa. Yritysten on vaikea saada saamelaista henkilökuntaa, jota ohjeistuksessa edellytetään. Saamelaiskäräjien koettiin ajavan eettisellä ohjeistuksellaan poliittisia tavoitteita. Tämä liittyy keskusteluun siitä, kuka on saamelainen ja kuka ei (ks. s. 13–14).

Sekä saamelaiset että ei-saamelaiset yritykset mainitsivat, että Saamelaiskäräjät ei välttämättä tunne matkailuyritystoiminnan arjen käytäntöjä. Avoin yhteistyö paikallisten matkailutoimijoiden kanssa nähtiin yhdeksi keinoksi tuoda ohjeet käytännön tasolle – nyt ohjeistus nähdään osittain käytännöstä irrallisena, ylhäältä määrättyinä ohjelmana, eikä kaikille yrityksille ole selvää, kenelle se on suunnattu. Haastateltavien mielestä monet konfliktit voitaisiin ratkaista ottamalla paikalliset matkailutoimijat mukaan etsimään tasapuolisia ratkaisuja Saamelaiskäräjien ohjeistuksen

soveltamiseen. Tähän onkin todennäköisesti mahdollisuus, kun Saamelaiskäräjät on seuraavaksi aloittamassa ohjeistuksen sa jalkauttamisen.

Ettisten ohjeistusten lisäksi erilaiset laatusertifikaatit voivat kannustaa yrityksiä kehittämään ja markkinoimaan omia liiketoimintojaan, tuotteitaan ja palveluitaan vastuullisesti. Esimerkiksi [Sámi Duodji -merkillä](#) on tiukat kriteerit, ja se on saamenkäsityön laadun tae. Kesällä 2019 Visit Finland otti käyttöön uuden [Sustainable Travel Finland](#) -laatusertifikaatin.

Osa haastatelluista yrityksistä koki laatusertifikaattien ja -merkkien hankkimisen liian kalliiksi. Yksi haastateltu yrittäjä totesi:

Emme tarvitse mitään sertifikaatteja – että joku ulkopuolinen arvioija käy meillä kaksi päivää ja sanoo, että olettepa te hyviä.

Haastateltavat suhtautuivat joka tapauksessa myönteisesti kulttuurisensitiivisen saamelaismatkailun kehittämiseen. Laatusertifikaatti, joka myönnettäisiin aidoille saamelaisille matkailuyrityksille, nähtiin kehittämisen arvoiseksi, jos se tuotettaisiin yhdessä Saamelaiskäräjien, paikallisyhteisöjen ja matkailuyritysten kanssa. Sertifikaatti perustuisi tällöin enemmän sosiaalisiin ja taloudellisiin intresseihin kuin poliittisiin tavoitteisiin.

Sertifikaatit herättivät kaiken kaikkiaan monenlaisia ajatuksia. Eräs kokenut saamelainen matkailuyrittäjä pohti asiaa seuraavasti:

-- Riittävätkö meidän elämyksemme edes tällaiseen sertifikaatioon? Onkohan se riittävän saamelaista? -- että mitä me tarjoamme asiakkaille. Sen ei tarvitse olla mitään sirkustemppeja. Me vain näytämme vanhoja paikkoja ja kerromme tarinoita siitä, mitä näissä paikoissa on tehty.

Matkailijat

Erään haastatellun hotellinjohtajan mukaan Lapin matkailutuotteiden "pyhän kolminaisuuden" muodostavat huskyt, moottorikelkat ja porot. Tähän tulisi todennäköisesti lisätä vielä luksustyylliset lasi-iglut, joiden kysyntä ja tarjonta ovat lisääntyneet viime vuosina revontulimatkailun kasvun myötä. Haastateltavat olivat kuitenkin huomanneet matkailijoiden haluan tutustua myös paikalliseen elämään ja elämäntapaan. Vaikka kaikki matkailijat eivät välttämättä edes kovin tarkkaan tiedä, missä päin Lappia (tai Pohjoismaita) he ovat, monille on tärkeää saada oikeaa tietoa kulttuureista, tavata paikallisia asukkaita ja saada aitoja kokemuksia esimerkiksi osallistumalla kotivierailuille.

"Onkohan se riittävän saamelaista? -- Me vain näytämme matkailijoille vanhoja paikkoja ja kerromme tarinoita siitä, mitä näissä paikoissa on tehty."

Myös kiinnostus saamelaisia käsitöitä ja muita paikallisesti tuotettuja matkamuistoja kohtaan on lisääntymässä. Haastatellut yrittäjät korostivat sitä, että vastuullisia tuotteita ja palveluita tulisi olla saatavilla eri hintaryhmissä.

Haastateltujen mukaan poronhoito kiinnostaa matkailijoita sen autenttisuuden vuoksi. Poronhoito koetaan Lapille tyypilliseksi elinkeinoksi ja osaksi paikallista kulttuuria. Joidenkin haastateltujen mielestä porot ovat tunnetumpia kuin saamelaiset. Usein poronhoitoon halutaan kuitenkin tutustua nimenomaan saamelaisessa ympäristössä*, jolloin voidaan samalla tutustua saamelaisuuden historiaan ja nykypäivään.

Ulkomaalaiset matkailijat kyselevät usein oppailta, matkailuinfoista ja hotellien vastaanotosta, missä saamelaisia voi nähdä. Mitä tähän voi vastata? Tällaiset kysymykset ovat kiusallisia, koska monilla matkailijoilla on stereotyyppisiä mielikuvia saamelaisista eivätkä he välttämättä ole valmiita luopumaan ennakkokäsityksistään, vaikka heille kerrotaan, että saamelaisuus ei olekaan sitä mitä he kuvittelevat. Eräs haastateltava totesi, että ei-saamelaiset matkailutyöntekijät eivät halua eikä heidän rooliinsa kuulu kertoa, mitä saamelaisuus on.

* Suomessa poronhoitoa harjoittavat myös ei-saamelaiset toisin kuin muissa Pohjoismaissa.

Valokuvaaminen, erityisesti saamelaisen valokuvaaminen, kiinnostaa matkailijoita. Tämäkin johtaa kiusallisiin tilanteisiin. Matkailijat kävelevät ihmisten takapihoille ja kuvaavat heidän kotejaan. Turisteja kuljettavat linja-autot pysähtyvät kirkkojen eteen odottamaan sieltä poistuvia, perinteisesti pukeutuneita saamelaisia.

Minulla on kyllä omakohtaista kokemustakin tästä asiasta -- hautajaisista. Tuntui kyllä pahalta, että siihen tullaan kuvaamaan. Vaikka kuinka tuntuisi mahtavalta, että tässä nyt saadaan täysosuma saamenasuisista ihmisistä, niin se on niille ihmisille sellainen tilaisuus, että siihen ei tällaista kaipaa. Meitä on niin moneksi, että osa ei ajattele.

Eräät käytännön asiat, kuten roska-astioiden ja yleisten vessojen puute, koettiin myös sensitiivisiksi asioiksi etenkin Enontekiöllä ja Inarissa. Matkailuun toivotaan kunnollista infrastruktuuria, sillä sen puuttuessa matkailijat koputtelevat paikallisten asukkaiden oville:

Meillä kotonakin käy aika usein kiinalaisia matkailijoita, jotka haluavat käyttää vessaa, ja annamme heidän käyttää sitä. Mutta onhan tämä sellainen juttu, että se pitäisi ratkaista jollain muulla tavalla. Eikö tämäkin ole osa sensitiivisyyttä?

Kulttuurisensitiivisyyttä tulisi korostaa myös matkailijoille, ei vain matkailuyrittäjille ja -kehittäjille. Vastuullinen matkailukäyttäytyminen edellyttää kuitenkin myös infrastruktuurin kehittämistä.

Kulttuurisensitiivisen matkailun mahdollisuuksia ja haasteita Lapissa

"Toivomme tänne jotakin muuta kuin Winter-Wonderland ja Christmas-Wonderland tuotteita. Tarvitsemme tätä varten kuitenkin innovatiivisia ja osaavia yrityksiä."

Kulttuurisensitiivisen matkailun mahdollisuuksia ja haasteita Lapissa

Tässä luvussa esitellään haastatteluisa esiin tulleita matkailun liiketoimintaan liittyviä kehittämissuhteita ja -tarpeita sekä haasteita. Esitettyjä ideoita on koottu myös kuvaan 2.

Mahdollisuuksia

Useimpien haastateltujen matkailutoimijoiden mielestä kestävyys, laatu, rauhallisuus ja paikalliseen kulttuuriin perustuvat tuotteet ovat tärkeämpiä asioita kuin matkailun kasvu.

Kehittämisen mahdollisuuksia on muun muassa lihasvoimiin perustuvissa aktiviteeteissa, kuten lumikenkäilyssä, vaelluksessa ja hiihtämisessä. Osa matkailuyrityksistä haluaa kehittää nykyistä saavutettavampia, ympäri vuoden tarjottavia palveluita tietyille asiakasryhmille, kuten perheille ja vanhemmalle ikäpolvelle. Ym-

päristön rauhallisuuden esiintuomista tuotteissa pidetään tärkeänä.

Haastatteluisa kävi ilmi, että matkailuyrittäjien kulttuurinen tietämys on lisääntynyt. Asiat, jotka olivat matkailussa hyväksytyjä vielä kymmenen vuotta sitten, eivät ole sitä enää. Kulttuurien väärinkäyttö on vähentynyt, mutta se ei ole täysin kadonnut. Monet haastateltavat olivat sitä mieltä, että saamelaiskulttuurien väärinkäyttö matkailussa tulisi kieltää. Haastateltavat toivoivat myös avointa keskustelua saamelaisten ja ei-saamelaisten yritysten välille, jotta saamelaisten kulttuuri- ja elämäntapojen väärinkäyttöä voitaisiin nykyistä paremmin välttää.

Kuva 2. Matkailutoimijoiden ideoita ja tarpeita tuotteiden ja palveluiden kehittämiseen.

Useiden haastateltavien mielestä olisi ensiarvoisen tärkeää, että saamelaiset käyttäisivät itse saamelaisuutta tuotteissaan ja palveluissaan. Tämä johtaisi kulttuurisesti vastuullisempaan matkailuun. Kuten yksi matkailun kehittäjä totesi, tämä on asia, joka saamelaisten yrittäjien tulee itse päättää. Hän uskoi, että jos kulttuurituotteita aletaan tarjota, alueelle tulee myös matkailijoita, joita ne kiinnostavat. Jotkut haastateltavat ehdottivat, että yritysten tulisi voida testata toimintansa ja tuotteidensa kulttuurisensitiivisyys sekä saada samalla opastusta sen kehittämiseen.

Tarinankerronta nähtiin keinoksi, jolla paikoista ja kulttuureista voidaan jakaa oikeaa tietoa. Se voi myös lisätä ja monipuolistaa matkailun palveluvalikoimaa ja arvosidonnaisuutta sekä vähentää riippuvuutta sääolosuhteista. Useat yrittäjät toivoivat, että tarinankerronta ei olisi vain erillinen aktiviteetti vaan siitä tulisi olennainen osa kaikkia matkailupalveluita. Useimmat haastatellut saamelaiset yrittäjät korostivat, että he kertovat asiakkailleen tarinoita omasta suvustaan – näin tapahtuu varsinkin poromatkailu-, hotelli- ja ravintolayrityksissä.

Myös paikallisiin käsitöihin perustuvia matkailupalveluja haastatellut pitivät taloudellisena mahdollisuutena sekä mahdollisuutena monipuolistaa matkailijoille tarjottavia palveluita ja tuotteita esimerkiksi

matkamuistomyymälöissä. Nykyisin myymälöissä on tarjolla paljon epäaitoja, muualta kuin Lapissa valmistettuja tuotteita.

Yksi esille tullut idea liiketoiminnan kehittämiseen on benchmarkkaus, jota pidettiin oivallisena keinona oppia muiden hyvistä käytännöistä. Eräs haastateltava totesi, että aina ei tarvitse matkustaa edes kovin kauas – jopa omalla kotipaikkakunnalla liikkumalla voi oppia paljon uutta.

Erilaisia esitteitä ja muita ohjemateriaaleja esimerkiksi saamelaiskulttuureista, valokuvaamisesta, talvipukeutumisesta ja autolla ajamisesta tarvittaisiin lisää. Matkanjärjestäjät ja yksittäiset matkailijat pysäyttävät nykyisin autonsa vaarallisillekin paikoille jahdatessaan revontulia tai nähdessään poroja. He eivät ymmärrä riskiä, joita näin aiheuttavat sekä itselleen että muille tiellä liikkuville. Valokuvaamisellaan matkailijat myös häiritsevät paikallisia ihmisiä. Monet haastateltavat toivoivatkin yleisiä eettisiä ohjeistuksia nimenomaan valokuvaamiseen.

Kieltokylttiividakon sijaan ehdotettiin huumorilla höystettyjä ohjeistuksia. Niiden arveltiin olevan helpommin ymmärrettävissä ja muistettavissa. On tärkeää miettiä sitäkin, mikä on paras tilanne ja paikka tiedon ja ohjeiden jakamiseen. Tietoa tarvitaan sekä ennen matkaa että matkan aika-

na. Matkailijoiden lisäksi ohjeita tarvitsevat muualta tulevat työntekijät (ks. s. 26).

Haastateltavat kaipasivat myös konkreettista apua muun muassa sosiaalisen median markkinoinnissa ja uusien tuotteiden kehittämisessä.

Haasteita

Lapissa on paljon vähemmän saamelaisia matkailuyrittäjiä kuin suomalaisia, mikä aiheuttaa sekä kulttuurisia että maankäyttöisiä haasteita. Saamelaisten symbolien, erityisesti saamenpuvun, käytöstä on erilaisia mielipiteitä. Kaikki matkailutoimijat eivät näe saamelaisten symbolien käytössä mitään ongelmaa, mutta useimmat haluavat tehdä asiat vastuullisesti, paikalliskulttuureja kunnioittaen.

Vaikka vastuullisuutta matkailutoiminnassa korostetaan yhä enemmän, edelleen löytyy esimerkkejä saamenpuvun ja muiden saamelaisten kulttuurielementtien väärinkäytöstä. Eräs saamelainen yrittäjä totesi:

Eniten minua harmittaa monessa asiassa, että sotketaan kaiken maailman koiravaljakkoyrittäjiin saamelaiskulttuuria. On laavuja ja kotia, joillakin on jopa luuhkat päällä, kun ne tuolla vetävät koirasafaria. Puhutaan, että koiravaljakoilla on pitkät perinteet täällä; tämä pitäisi kitkeä pois koko hommasta. Monessa muussa

tuotteessa Lapin perinteen historiaa, jopa saamelaisuutta, tuodaan niin väärin esille kuin voi tuoda.

Kulttuurisensitiivisyyden näkökulmasta kyseenalaista Lapin kastetta markkinoidaan matkailijoille edelleen ympäri Lappia. Lapin kasteessa saamenpukuun pukeutunut ”shamaani” kastaa Lappiin tulevat matkailijat. Kyseessä on tyypillinen esimerkki suomalaisen matkailuelinkeinon luomasta ja esittämästä saamelaishahmosta. Se antaa saamelaisista helposti väärän – mystisen ja alkukantaisen – kuvan matkailijoille, jotka tuntevat saamelaisuutta huonosti tai eivät lainkaan (ks. s. 17–18). Lapin kaste ei ole saamelainen perinne.

Tästä ei ole kuin muutama vuosi. -- Menimme tutustumaan Napapiirin lähelle sinne -- paikkaan. Siellä järkytyin, kun näin Enontekiön puvun esillä likaisena ja huonossa kunnossa. Tuntui siltä, että kukaan muu ei siihen edes reagoinut -- mutta minä olin aika järkyttynyt ja toin asian esiinkin.

Toinen saamelainen matkailuyrittäjä kuvaili muutamaa isompaa lappilaisomisteista ei-saamelaista matkailuyritystä:

Heillähän on aina se vastuullinen matkailu, joo, huh huh. Ei se välttämättä ole sitä, mitä nuo johtajat puhuvat luennoilla. -- Siellä on huskeja ja poroja, ei-saamelainen hyppii lapintakki päällä, siellä on joku laavu laitettu rumasti pystyyn.

Yksi haastateltava totesi, että vaikka hän periaatteessa haluaa olla vastuullinen kaikissa teoissaan, hän ei silti voi olla varma, että tekee kaiken riittävän vastuullisesti:

Varmaan sitä vähän pelätään, että sitä [saamelaiskulttuuria] ei uskalleta tuotteistaa mitenkään, ja sitä ei uskalleta myydä mitenkään. Se halutaan pitää ikään kuin pyhänä, että siihen ei kosketa. Turismia voi kuitenkin tukea jollain tavalla ja ehkä käydä keskustelua, että mitä voi tehdä, mikä on oikeaa esille tuomista. Ja tietoa, että miten saamelaisuutta ei saa myydä. Kyllä se varmasti on aika arka paikka; ei sitä pääse ihan helpolla yritykset tuotteistamaan.

Myös saamelaisidentiteettiin liittyviä haasteita varsinkin silloin, kun matkailuyrittäjänä toimiva, itsensä saamelaiseksi kokeva henkilö ei ole tullut hyväksytyksi saamelaisrekisteriin. Rekisterin ulkopuolelle jääneissä on ihmisiä, joille saamelaiskulttuuri ja siihen kuuluminen ovat olleet olennainen osa sekä heidän henkilökohtaista että sukunsa historiaa.

”Eniten minua harmittaa monessa asiassa, että sotketaan kaiken maailman koiravaljakkoyrittäjiin saamelaiskulttuuria.”

Yksi haastatelluista matkailuyrittäjistä kertoi:

Lapintakki on kuulunut isovanhempieni ja minunkin vaatevarastoon aivan normaalina asiana, ja se on ollut arkipäivän elämää silloin ennen. Mutta nyt kun on nämä saamelaiskysymykset -- niin ei oikein uskalla. Minullakin lapintakki on, mutta ei sitä uskalla käyttää, koska en ole saamelaisrekisterissä. Vaikka se on ollut meidän arkipäiväämme silloin minunkin lapsuudessani. Ei se ole ollut mitään turistijuttua kuitenkaan.

Toinen koki tilanteen näin:

Saamelaisuuden historia on täällä niin ongelmallinen, ettei monikaan halua tuoda omaa saamelaisuuttaan esiin. Minäkin olen saamelainen mutta en mitenkään aktiivisesti, enkä tuo sitä missään yhteydessä esiin. Aikaisemmin se oli sellainen asia, jota hävettiin ja piiloteltiin. Joten ei sitä nytkään halua ehkä tuoda niin esiin.

Yksi matkailun kehittäjä totesikin, että kulttuurin tuotteistaminen on haasteellista. Miten saamelainen pystyy tuotteistamaan omaa kulttuuriaan ilman että kokee myvänsä samalla osan itseään? Tämä vaatii paljon pohdintaa.

Suomalaisten ja saamelaisten yritysten lisäksi Lapissa toimii ulkomaalaisten omistamia yrityksiä. Paikallisia toimijoita ulkomaalaiset yritykset huolestuttavat, koska niiden toiminta voi heikentää paikalliskulttuurien ja luonnon kunnioitusta. Yritykset saattavat tuoda mukanaan muualta niin työntekijät kuin ruoatkin. Ulkomaisten yritysten omistajat ja työntekijät eivät aina ymmärrä suomea tai edes englantia. Työntekijöillä ei useinkaan ole taitoja vaativissa luonnonolosuhteissa liikkumiseen, eivätkä he välttämättä tunne paikallisia toimintatapoja eivätkä arvoja. Myös lappilaisissa safariyrityksissä on yhä enemmän ulkomaalaisia oppaita. Yksi saamelaismatkailuyrittäjä totesi:

Mistä he puhuvat siellä, mitä he kertovat asiakkaille? He ovat tulleet viikkoa ennen asiakkaita tänne.

Ulkomailta tuleva matkaopas saattaa etsiä tärkeimmät tiedot saamelaiskulttuureista Wikipediasta ennen kuin lähtee opastamaan matkailijoita saamelaiseen kohteeseen – hän ei välttämättä saa minkäänlaista perehdytystä aiheeseen muualta. Siksi olisi tärkeää tuottaa koulutusmateriaalia Lapin eri paikoista, paikalliskulttuureista ja elämäntavoista.

Aiemmin mainittuun käsitöiden matkailukäyttöönkin liittyy haasteita. Matkailu ei nykyään kiinnosta kovinkaan monia (saamelaisia tai muitakaan) käsityöläisiä ansaintamielessä. Haastateltavat kertoivat, että nuorempi saamelaissukupolvi ei ylipäänsä ole erityisen kiinnostunut jatkaamaan saamenkäsitöiden tekemistä. Esi-

merkiksi Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa Inarissa suurin osa saamenkäsitöitä opiskelevista on suomalaisia. Kyseessä on ammatillinen oppilaitos. Saamelaisalueen lapsille – sekä saamelaisille että suomalaisille – taas opetetaan kouluissa käsitöitä suomalaisen perinteen mukaisesti.

Yksi saamelainen haastateltava totesi, että aiemmin mainitut Sámi Duodjin kriteerit voivat olla liian tiukat jopa saamelaisille. Hän toivoikin Sámi Duodji -merkin rinnalle ”kevyempää” merkkiä, johon tiukkojen kriteerien ulkopuolelle jäävät saamelaiset käsityötuotteet voisivat kuulua. Kun tällaista ei ole, saamelaiset voivat kokea, että heillä ei ole vapautta kehittää uudenlaisia saamelaisia käsityötuotteita. Toinen saamelaishaastateltu toivoi merkkiä, joka hyväksyisi saamenkäsityöksi myös tuotteet, joiden tekijät eivät ole saamelaisia mutta jotka ovat avioliiton kautta tulleet osaksi saamelaisyhteisöä.

Kotivierailujen kehittäminen matkailutuotteiksi ei haastateltujen mukaan ole onnistunut, vaikka vierailut kiinnostaisivat matkailijoita. Vain hyvin harva yrittäjä ottaa vieraita vastaan omaan kotiinsa, koska vierailujen koetaan häiritsevän omaa perhe-elämää ja yksityisyyttä. Tässäkin on siis haastetta. Miten kehittää toimiva kotivierailukonsepti?

” – ehkä käydä keskustelua, että mitä voi tehdä, mikä on oikeaa esille tuomista. Ja tietoa, että miten saamelaisuutta ei saa myydä. Kyllä se varmasti on aika arka paikka; ei sitä pääse ihan helpolla yritykset tuotteistamaan.”

Esimerkkejä

Yksi näkyvä askel kohti kulttuurisensitiivisempää matkailua on se, että Enontekiön hotelliyrittäjät ja safariyritykset eivät enää toivota matkailijoita tervetulleiksi "shamaanin" voimin vaan joiuilla. Heidän on kuitenkin vaikea löytää saamelaisia esittämään joikuja matkailijoille. Tämä ei sinänsä ole yllättävää, sillä monet haastatellut saamelaiset matkailuyrittäjät totesivat joikamisen olevan kulttuurimuoto, joka yhdistää ja asemoi saamelaisia omassa yhteisössään. Joiku sisältää paljon kulttuuripohjaista tietoa, ja se on sidoksissa historiaan, paikkoihin ja esi-isiin. Saamelaisyrittäjä, joka itse joikaa, totesi, että joiun väärinkäyttö on paljon pahempi asia kuin saamenpuvun, koska joiut ovat henkilökohtaisia. Suurin osa saamelaisista matkailuyrityksistä, joilla on joikuesityksiä ohjelmassaan, sisällyttääkin esityksiinsä yrittäjän oman suvun joikuja.

EU:n rahoittamassa hankkeessa *Arctic Outdoor – Turvallisuutta ja terveyttä tunturista* (2017–2019) tuotettiin [esite](#), joka sisältää perusohjeita siitä, kuinka matkustaa turvallisesti ja käyttäytyä soveliaasti Lapsissa. Esitteessä on hyödynnetty piirustuksia ja värikoodistoa: vihreä on suotavaa ja punainen ei. Hankkeessa oli mukana Inarin kunnan kehittämissyhtiö Elinkeinot & ke-

hitys Nordica, ja esitettä on jaettu Inarin alueella. Haastatteluissa kävi selvästi ilmi, että tällaisen esitteen jakelulle olisi tarvetta muissakin Lapin matkakohteissa. Esitteeseen olisi myös hyvä sisällyttää sensitiivisyys paikallisia kulttuureja ja erityisesti saamelaiskulttuureja kohtaan.

Saamelaisten omistamia matkailuyrityksiä ei Suomessa toistaiseksi ole kovin paljon, mutta Saamelaiskäräjien eettinen ohjeistus saamelaismatkailuun tarjoaa kavatun kehityksen uusien kulttuurisensitiivisten matkailutuotteiden ja -palveluiden kehittämiseen ja ideointiin.

Jotkut matkailukohteiden markkinointiorganisaatiot eivät käytä lainkaan saamelaiskulttuuria markkinoinnissaan, jotta eivät vahingossa hyödytä väriä (ei-saamelaisia) tahoja. Osa organisaatioista taas on päättänyt pidättäytyä markkinoimasta huskeja tai lasi-igluja, koska näkee ne lapilaiseen kulttuuriin kuulumattomina tuotteina. Nykyään useimmat matkailuyrittäjät Suomen Lapissa tietävät, että saamenpuku ei pidä käyttää muiden kuin saamelaisen. Muutama ei-saamelainen haastateltu kertoi esiintyneensä matkailijoille aiemmin saamenpuku päällään mutta sanoi, että ei enää tee näin.

Kaiken kaikkiaan haastatellut yritykset olivat halukkaita ja kiinnostuneita toimi-

maan vastuullisesti kehittäessään tuotteita, joissa on saamelaisia elementtejä. Sen sijaan, että ei-saamelaiset yritykset kertoisivat saamelaiskulttuureista, useat yritykset ohjaavat asiakkaansa suoraan saamelaisille matkailuyrittäjille. Saamelaisten ja ei-saamelaisten yritysten välistä yhteistyötä tulisikin lisätä entisestään.

Huomioita Lapin matkailun kehityssuunnista

Huomioita Lapin matkailun kehityssuunnista

Matkailu on Suomessa hiljalleen siirtymässä vastuullisempaan ja kestävämpään suuntaan. Paikalliskulttuurit halutaan huomioida aiempaa paremmin. Tässä luvussa esitetään havaintoja matkailun kehityksestä Lapissa.

Matkailun mittakaavat ja sesongit

Uutena haasteena Lapissa on alati kasvava matkailijoiden määrä. Joillakin alueilla voidaan puhua jo liikamatkailusta. Yritykset etsivät lisää tilaa toiminnoilleen, mikä vaikuttaa suuresti infrastruktuuriin ja muuhun ympäristöön. Joissakin paikoissa matkailurakennuksia ja teitä rakennetaan myös porojen laidunmaille, mikä aiheuttaa kitkaa matkailun ja poronhoidon välille.

Rovaniemellä liikamatkailu näkyy lisääntyneinä Airbnb-majoituspaikkoina ja uusina hotelleina. Rovaniemi ja Levi ovat vilkkaita matkailukohteita, jotka tarjoavat

talvi- ja jouluelämyksiä, muun muassa koiravaljakkosafareita ja iglumajoitusta, ja joissa voi nähdä epäaitoja saamenpukuja.

Myös Inarissa matkailu on lisääntynyt huomattavasti, ja monen paikallisen asukkaan mielestä matkailijoita on siellä jo liikaa. Matkailijat näkyvät paikallisten arjessa esimerkiksi kodin ikkunoista sisään kurkkivina hahmoina ja läpikulkijoina talojen takapihoilla. Erään haastateltavan mukaan Inarissa on matkailijoita 67-kertainen määrä paikallisväestöön verrattuna:

Täällä kasvatetaan matkailuinfraa. Taas Inariin ollaan rakentamassa uutta isoa hotellia. Samaan aikaan lapset ovat väistötiloissa sisäilmaongelmien takia, eikä tiedetä, rakennetaanko uutta koulua. Eli paikallisten palvelut kärsivät. Täällä on paikallisten sietokyky mennyt niin pahaksi. Kotirauhaa rikotaan jatkuvasti. Kuvataan ikkunoista, ja lapsia kuvataan koulu- tai tarhamatkalla ilman vanhempien lupaa. Ja matkailijat kävelevät keskellä tietä. Sietokyky on mennyt, ja kohta

saattaa räjähtää. Roskaaminen alkaa myös olemaan aivan hirveä ongelma. Meillä täällä peli on menetetty, Inarin kirkonkylä on menetetty matkailulle. Se mihin matkailu on mennyt, on pelottavaa. Ennen oli tärkeintä kokea paikkoja. Nyt on tärkeintä se, että minkälaisen valokuvan saat otettua ja kuinka moni tykkää siitä. Kaikki ottavat koko ajan kuvia ja laittavat someen. -- Täällä kasvatetaan matkailun infraa mutta ei paikallisten infraa. Pitäisi olla mahdollisuus vaikuttaa siihen, minkälaista matkailua ja kuinka paljon täällä on.

Enontekiön kunnan alueella matkailun kasvu on ollut maltillisempaa. Enontekiöläiset haastateltavat korostivat, että he haluavat välttää Inarin ja Rovaniemen kaltaisen tilanteen ja pysyä pienenä ja autenttisena matkakohteena sekä panostaa enemmän laatuun kuin määrään. Yksi matkailuyrittäjä kuitenkin totesi, että näistä toiveista huolimatta matkailu todennäköisesti lisääntyy voimakkaasti myös Enontekiöllä. Hän totesi:

Islanti oli paikka, mihin kaikki menivät katsomaan hiljaisuutta. Sehän on täysi tuhon kierre päällä siellä --. Mutta tapahtuuko se sama täällä, vai pystymmekö me jotenkin hallinnoimaan sen niin, että tämä pysyy aina pienenä ja hiljaisena?

Toisen haastateltavan mukaan konfliktit voitaisiin välttää keskustelemalla laajan toimijajoukon kanssa matkailua kehitettäessä.

sä. Tulisi korostaa pienimuotoista matkailua massaturismin sijaan.

Sesonkiluonteisuus koetaan usein haasteeksi, koska se vaikeuttaa esimerkiksi pätevien työntekijöiden saamista. Sesonkiluonteisuudella on kuitenkin myös omat etunsa: sekä yrittäjät että paikallinen luonto saavat hiljaisina aikoina levähtää ja valmistautua uuteen sesonkiin. Yrittäjät pääsevät näin itse nauttimaan luonnosta ja ehkä itse matkustamaan. Enontekiöllä moni matkailuyrittäjä pitää taukoa helmi–maaliskuussa. Useimmissa muissa Lapin kohteissa normaalit loma-ajat ovat toukokuu ja loka-kuu. Nämä hiljaiset ajat sopivat hyvin myös luonnon rytmeihin.³⁵

Paikalliset ja muut toimijat

Yksi liikamatkailuun liittyvä haaste ovat ulkomaalaiset matkailuyritykset ja ulkomaalaiset matkaoppaat. Mitä he kertovat paikallisista kulttuureista ja tavoista, jotka eivät välttämättä ole heille kovin tuttuja? Kotimaisetkaan muualta tulevat sesonkityöntekijät eivät välttämättä tunne paikallista elämäntapaa eivätkä näin osaa kertoa siitä matkailijoille.

Monet haastatelluista matkailutoimijoista näkivät paikalliset työntekijät voimavarana ja mahdollisuutena vahvistaa paikallista elämäntapaa ja kulttuureja. Pai-

kalliset työntekijät varmistavat paikallisten kulttuurien sensitiivisen käytön matkailussa.

Haastateltavat korostivat myös sitä, että päätöksentekijöiden tulisi auttaa ja tukea paikallisia pienyrittäjiä nykyistä enemmän. Paikalliset yrittäjät ovat juurtuneet alueelle, joten tukemalla heitä tuetaan paikalliskulttuureita ja luontoa arvostavaa liiketoimintaa.

Saamelaiset kulttuurielementit

Suuri haaste matkailussa on ei-saamelaisen yritysten harjoittama saamelaisen kulttuurielementtien väärinkäyttö matkailuliiketoiminnassa (ks. s. 24–25). Enemmistö haastatelluista oli sitä mieltä, että saamelaisen elementtien käyttö ei ole hyväksyttävää matkailupalveluissa, joissa saamelaisia ei ole mukana palveluntarjoajina. He haluaisivat myös päästä eroon sellaisista matkailupalveluista, jotka tuovat saamelaiskulttuureja esille sopimattomalla tavalla, kuten käyttämällä epäaitoja saamenpujuja tai noitarumpuja.

Myönteistä on se, että matkailuyrittäjät yhä useammin hankkivat saamelaiskulttuuriin perustuvia palveluita suoraan saamelaisilta matkailuyrittäjiltä sen sijaan, että yrittäisivät tarjota niitä itse. Ei-saamelaiset matkailuyrittäjät ovat vä-

hentäneet saamelaisen kulttuurielementtien käyttöä markkinoinnissaan, ja yleisesti ottaen lappilaiset matkailuyrittäjät pitävät kestävää, vastuullista ja kulttuurisensitiivistä matkailua tärkeänä. Myös uuden Lapin matkailustrategian 2020–2023 luonnoksessa (2019, s. 42) korostetaan vastuullisen ja eettisesti kestävän saamelaismatkailun toimintaperiaatteiden huomioimista ja noudattamista.

Useiden haastateltujen mielestä olisi hyvä kehittää yhteinen saamelaismatkailun merkki. Se osoittaisi matkailijoille, että palvelu on saamelaista alkuperää ja kunnioittaa saamelaiskulttuureja. Tarvetta on myös saamelaiskulttuureista kertoville esitteille ja muulle informaatiolle.

Haasteita aiheuttaa kysymys siitä, kuka on saamelainen ja kuka ei (ks. s. 13–14 ja 25–26). Kaikki itsensä saamelaisiksi kokevat eivät ole saaneet virallista saamelaisstatusta. Tämä voi olla henkilökohtaisesti vaikea, jopa traumaattinen tilanne, ja se voi vaikeuttaa myös matkailuliiketoimintaa.

Lapin erilaiset matkakohteet

Matkailijat näyttävät olevan yhä kiinnostuneempia kulttuurimatkailusta ja paikallisiin kulttuureihin perustuvista aktiviteeteista Suomen Lapissa. Kulttuuriin perustuvien

tuotteiden kehittämiseen sisältyykin paljon mahdollisuuksia. Nykyisin saamelaiskulttuurit ja muut paikalliset kulttuurit painotuvat hyvin eri tavalla Lapin eri matkakohteissa.

Inarissa, jossa Saamelaiskäräjät ja muut saamelaisinstituutiot sijaitsevat, saamelaisuus on merkittävä matkailun vetovoimatekijä. Myös Utsjoen kunta profiloitsee itseään lohestuksen sijaan entistä enemmän saamelaiskohteena.

Inarin kunnassa sijaitsevat Sevettijärven ja Nellimin kylät edustavat koltta-saamelaisista kulttuuria ja ortodoksista uskontoa. Sevettijärvellä on muutamia pieniä saamelaisia yrityksiä, jotka tarjoavat pienille ryhmille moottorikelkka- ja porosafareita. Nellimissä matkailu on painottunut luonto-aktiiviteetteihin ja sitä on leimannut kylän syrjäinen sijainti. Nyt monen vuosikymmenen odotuksen jälkeen kylään on valmistumassa uusi tie, mikä saattaa lisätä matkailijoiden määrää.

Enontekiö on luontokohde, jossa matkailija voi kokea hiljaisuutta ja rauhallisuutta. Erityisen Enontekiöstä tekee sekin, että kunnan alueella ei ole yhtään hiihtokeskusta. Myös kulttuuriin perustuvien matkailupalveluiden kehittäminen kiinnostaa Enontekiön matkailutoimijoita.

Aivan toisenlaisessakin matkailukohteessa, Levillä, voitaisiin esitellä saamelaiskulttuureja kestävästi ja sensitiivisesti. Siellä vuosittain järjestettävät alppihiihdon maailmancup-kisat voisivat tuoda saamelaiskulttuureille laajaa julkisuutta. Levillä on kuitenkin toistaiseksi vain kaksi saamelaismatkailuyritystä eikä lainkaan saamelaisia alihankkijoita. Saamelaismatkailuliiketoimintaa Levillä voisi olla tarpeen tukea.

Rovaniemellä on paljon potentiaalia kulttuuriin ja taiteeseen pohjautuvalle matkailulle, ja kaupungissa on parhaillaan viriämässä kulttuurimatkailutoimijoiden verkosto. Tavoitteena on tuoda toimijoita yhteen, luoda kulttuuriin ja taiteeseen pohjautuvia matkailupalveluita sekä lisätä kaupunkilaisten ja matkailijoiden tietämystä tarjolla olevista taide- ja kulttuuripalveluista. Taiteen ja kulttuurin näkyvyys onkin Rovaniemen kaupunkialueella alkanut lisääntyä.

Jo Lapin ensimmäiset matkailijat saatoja vuosia sitten olivat vaikuttaneita sekä pohjoisen seudun karun kauniista luonnosta että sen ihmisten elämästä. Luonto ja paikalliset kulttuurit kytkeytyvät yhteen Suomen Lapin matkailussa edelleen. Lappilaiset matkailutoimijat tiedostavat yhä paremmin, että vastuullisuus ja kestävyys

eivät koske vain luontoa vaan yhtä lailla paikallisia kulttuureita. Ensiaskelaita kohti kulttuurisensitiivisyyttä on Lapin matkailussa jo otettu. Voisiko tulevaisuudessa paikallisten kulttuurien kunnioittaminen olla Lapin matkailussa yhtä itsestään selvää kuin taistelu ilmastonmuutosta vastaan jo alkaa olla? Luonnon ja kulttuurien hyvinvointi kulkevat käsi kädessä, myös matkailussa.

Kiitokset

Haluamme kiittää kaikkia teitä haastatteluihin osallistuneita, jotka annoitte meille aikaanne ja jaoitte kanssamme ajatuksianne. Antamanne tieto on keskeinen osa tätä raporttia. Teiltä saamaamme tietoon perustuvat pitkälti myös ARCTISEN-hankkeen tulevat toimenpiteet. On ollut ilo tehdä tätä työtä. Toivomme, että yhteistyö kanssanne jatkuu vielä pitkään.

Viitteet ja lähteet

Viitteet

1. Kugapi, 2014; Lüthje, 1995; Lüthje, 1998; Mällinen, 2014; Niskala & Ridanpää, 2016; Saari, 2017.
2. Ks. Aikio, 1987; Johansen-Lampsijärvi ym., 1991; Lehtola, 1999; Lüthje 1995; Lüthje 1998, s. 37; Saamelaiskomitean mietintö, 1973a; Saamelaiskomitean mietintö, 1973b; Saamelaiskäräjät, 2018; Varanka, 2001.
3. Ks. Niskala & Ridanpää, 2016.
4. Ks. Niskala & Ridanpää, 2016; Saari, 2017.
5. Saamelaiskäräjät, 2018.
6. Saamelaiskäräjät, 2015.
7. Laki saamelaiskäräjistä, 1995.
8. Ks. esim. Aikio, 1985.
9. Ilola, 1997; Mäkinen, 1983; Partanen, 1992.
10. Markkanen, 1987.
11. Ks. Lüthje, 1995, s. 25–26.
12. Lehtola & Serola, 1994; Mazzullo, 2017; Valkonen, 2009.
13. Valkeapää, 1984.
14. Lehtola & Serola, 1994; Ranta & Kanninen, 2019.
15. Ks. Lüthje, 1995, s. 25–30.
16. Niia, 1992; Niskala & Ridanpää, 2016.
17. Ks. Lüthje, 1995; Varanka, 2001, s. 46.
18. Ks. Lüthje, 1995.
19. Ks. Aikio, 1999; Niskala & Ridanpää, 2016; Saamelaiskomitean mietintö, 1973a; Saamelaiskomitean mietintö, 1973b.
20. Kugapi, 2014; Saamelaiskäräjät, 2018.
21. Aikio, 1987; Johansen-Lampsijärvi ym., 1991; Saamelaiskomitean mietintö, 1973a; Saamelaiskomitean mietintö, 1973b; ks. Lüthje, 1998, s. 37; Saamelaiskäräjät, 2018.
22. Ks. Niskala & Ridanpää, 2016; Saari, 2017.
23. Ks. myös Lehtola, 2015.
24. Valkonen, Valkonen & Koivurova, 2017, s. 527, 530–532, 542.

25. Junka-Aikio, 2014, s. 11; ks. Valkonen, Valkonen & Koivurova, 2017, s. 527–528, 533.
26. Ks. Junka-Aikio, 2014, s. 15–16; Valkonen, Valkonen & Koivurova, 2017, s. 534.
27. Pääkkönen, 2008, s. 216–221; ks. Valkonen, Valkonen & Koivurova, 2017, s. 533, 536, 538, 541.
28. Junka-Aikio, 2014, s. 17.
29. Ks. Junka-Aiko, 2014, s. 17–20; Valkonen, Valkonen & Koivurova, 2017, s. 533.
30. Ks. Junka-Aikio, 2014, s. 11; Valkonen, Valkonen & Koivurova, 2017, s. 537, 539–540.
31. Valkonen, Valkonen & Koivurova, 2017, s. 531–532, 540.
32. Ks. Junka-Aikio, 2014, s. 19.
33. Ks. Nyssönen, 2007, s. 52–53; Valkonen, 2014.
34. Saamelaiskäräjät, 2018, s. 20.
35. Rantala ym., 2019.

Lähteet

Aikio, S. (1985). Katsaus saamelaisten historiaan. Teoksessa M. Linkola (toim.), *Lappi: Saamelaisten ja suomalaisten maa. Osa 4* (s. 41–103). Hämeenlinna: Karisto.

Aikio, P. (1987). Suomen saamelaisalueen matkailusta ja matkailun suhteesta saamelaiskulttuuriin. Julkaisussa *Nordic Sámi Council. 13th Sámi conference, Åre 13.-15.8.1986. Raportti* (s. 2–42). Sámiraddi.

Aikio, M. (1999). Saamelaiskulttuurin renessanssi ja ryöstöviljely. Teoksessa M. Tuominen, S. Tuulentie, V.-P. Lehtola & M. Autti (toim.), *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit, osa 1: Outamaalta tunturiin* (pp. 56–63). Rovaniemi: Kustannus-Puntsi.

Ilola, H. (1997). *Matkalla Petsamossa: Katsaus "toisen Käsivarren" matkailuun*. (Lapin yliopiston matkailun julkaisu B 1.) Rovaniemi.

Johansen-Lampsijärvi, L., Kangasniemi, H., Kankaanpää, K., Kiviniemi, E. M. & Koskinen, S. (1991). *Saamelaisalueen nuorten elinolot ja elämäntapa: Projektin loppuraportti*. (Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 11.) Rovaniemi.

Junka-Aikio, L. (2014). Can the Sámi speak now? Deconstructive research ethos and the debate on who is Sámi in Finland. *Cultural Studies*, 30, 205–233. <https://doi.org/10.1080/09502386.2014.978803>

Kolttalaki (24.2.1995/253). Haettu 12.5.2019 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950253>

Kugapi, O. (2014). "Se on sydämen asia se saamenkäsityö": Matkailun vaikutukset saamelaiseen käsityökulttuuriin ja kulttuuri-identiteettiin. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Matkailututkimus.

Laki saamelaiskäräjistä (17.7.1995/974). Haettu 30.5.2019 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>

Lapin matkailustrategia 2020–2023, luonnos lausuntokierrokselle 23.9.2019.

Lehtola, V.-P. (1999). Aito lappalainen ei syö haarukalla ja veitsellä: Stereotyyppiat ja saamelainen kulttuuritutkimus. Teoksessa M. Tuominen, S. Tuulentie, V.-P. Lehtola & M. Autti (toim.), *Outamaal-*

ta tunturiin: Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit I (s. 15–32). Inari: Kustannus-Punsti.

Lehtola, V. (2015). *Saamelaiskiista: Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?* Helsinki: Into.

Lehtola, V.-P. & Serola, S. (1994). *Saamelainen evakko: Rauhan kansa sodan jaloissa*. Helsinki: City Sámit ry.

Lüthje, M. (1995). *Matkailun vaikutukset saamelaisalueella: Näkökulmana alueen kantokyky ja saamelainen kulttuuri*. (EKT-sarja 973.) Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Maatalous-metsätieteellinen tiedekunta, Elintarvike-ekonomia.

Lüthje, M. (1998). The impacts of tourism on the Saami domicile area from the point of view of carrying capacity and Saami culture of the area. Teoksessa S. Aho, H. Ilola & J. Järvioluoma (toim.), *Dynamic aspects in tourism development*. Proceedings of the 5th Nordic Symposium on Tourism Research (s. 31–46). (Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B 3.) Rovaniemi.

Markkanen, E. (1987). Harvojen harrastuksesta kansan huviksi: Matkailun vaiheet 1887–1987. Teoksessa S. Hirn & E. Markkanen, *Tuhansien järvien maa: Suomen matkailun historia* (s. 147–344). Helsinki: Matkailun edistämiskeskus ja Suomen Matkailuliitto.

Mazzullo, N. (2017). And people asked “We want to have lakes to fish!” and lakes were given. Skolt Sámi relocation after WWII in Finland. *Arctic Anthropology*, 54(1), 46–60.

Metsähallitus (2016). *Kestävän matkailun periaatteet: Kansallispuistot, luonto- ja historiakohteet sekä maailmanperintökohteet*. Haettu 15.5.2019 osoitteesta http://www.metsa.fi/documents/10739/1486966/Kestavan_matkailun_periaatteet_2016.pdf/a841a17b-9116-438d-8fda-c1b99dba3488

Mäkinen, V. (1983). Suomen Lapin matkailun synty. Teoksessa M. Linkola (toim.), *Lappi: Suuri, kaunis, pohjoinen maa. Osa 1* (s. 162–177). Hämeenlinna: Karisto.

Mällinen, M. (2014). Matkailun kulttuurisen kestävyuden käytännön määrittelyjä ja toteutumista Utsjoen kirkonkylässä 2000-luvulla. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Kulttuuriantropologia.

Niia, L. P. (1992). Sámiisk turism máste hitta rátt sig! *Samefolket*, 73(3), 30–31.

Niskala, M. & Ridanpää, J. (2016). Ethnic representations and social exclusion: Sáminess in Finnish Lapland tourism promotion. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 16, 375–394. <https://doi.org/10.1080/15022250.2015.1108862>

Nyüssönen, J. (2007). *“Everybody recognized we were not white”*. *Sami identity politics in Finland, 1945–1990*. Doctoral thesis. University of Tromsø.

Partanen, S. J. (1992). *Saariselkä: Magneettimäestä matkailukaupungiksi*. Helsinki: Suomen Matkailuliitto.

Poronhoitolaki (14.9.1990/848). Haettu 24.9.2019 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900848>

Pääkkönen, E. (2008). *Saamelainen etnisyyt ja pohjoinen paikallisuus: Saamelaisten etninen mobilisaatio ja paikallisperusteinen vastaliike*. (Acta Universitatis Lapponiensis 153.) Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Ranta, K. & Kanninen, J. (2019). *Vastatuuleen: Saamen kansan pakkosuomalaisamisesta*. Helsinki: Kustantamo S&S.

Rantala, O., de la Barre, S., Granås, B., Jóhannesson, G. P., Müller, D. K., Saarinen, J., Tervo-Kankare, K., Maher, P. T. & Niskala, M. (2019). *Arctic tourism in times of change: Seasonality*. (TemaNord 2019:528.) Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

Saamelaiskomitean mietintö (1973a). Komiteanmietintö 1973:46. Helsinki.

Saamelaiskomitean mietintö (1973b). Liite: tutkimusraportit. Komiteanmietintö 1973:46. Helsinki.

Saamelaiskäräjät (2015). SaKa, vaalit, saamelaisten lkm 2015. Haettu 11.8.2019 osoitteesta <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=Dokumenttipankki%2FTilastoja>

Saamelaiskäräjät (2016). Kuvaohjeistus: Saamelaisuuden ja saamelaiskulttuurin esittämisen periaatteet. Haettu 20.5.2019 osoitteesta <http://mediabank.lappi.fi/>

Saamelaiskäräjät (2018). Vastuullisen ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet. Haettu 3.5.2019 osoitteesta <https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2018/11/Vastuulli->

[sen-ja-eettisesti-kest%C3%A4v%C3%A4n-saamelaismatkailun-toimintaperiaatteet_hyv%C3%A4ksytty_24092018-3.pdf](https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2018/11/Vastuullisen-ja-eettisesti-kest%C3%A4v%C3%A4n-saamelaismatkailun-toimintaperiaatteet_hyv%C3%A4ksytty_24092018-3.pdf)

Saamen kielilaki (15.12.2003/1086). Haettu 20.5.2019 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>

Saari, R., (2017). Saamelaisuuden myyttiset representaatiot matkailuyritysten internet-sivuilla: Mainoskuvien semioottinen analyysi. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Matkailututkimus.

Suomen perustuslaki (11.6.1999 / 731). Haettu 12.5.2019 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Valkeapää, N.-A. (1984). *Greetings from Lapland: The Sami – Europe’s forgotten people*. London: Zed Press.

Valkonen, S. (2009). *Poliittinen saamelaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Valkonen, S. (2014). The embodied boundaries of ethnicity. *European Journal of Cultral Studies*, 17, 209–224. <https://doi.org/10.1177/1367549413508101>

Valkonen, J., Valkonen, S. & Koivurova, T. (2017). Groupism and the politics of indigeneity: A case study on the Sámi debate in Finland. *Ethnicities*, 17, 526–545. <https://doi.org/10.1177/1532599916654175>

Varanka, P. (2001). *Lappi matkailun näyttämöllä: Saamelaiskulttuuri ja luonto matkailun kulisseina*. (Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 35.) Rovaniemi.

Visit Finland (2018a). *Työkaluja vastuullisuuteen ja viestintään: Vastuullisen matkailuyrityksen käsikirja*. Haettu 3.5.2019 osoitteesta http://www.visitfinland.fi/wp-content/uploads/2019/01/Tyokaluja_vastuullisuusviestintaan_a5_web_21012019.pdf?d

Visit Finland (2018b). *Vinkkejä vastuullisuusviestintään: Käsikirja matkailuyrittäjille markkinoinnin ja viestinnän tueksi*. Haettu 3.5.2019 osoitteesta http://www.visitfinland.fi/wp-content/uploads/2018/07/kestavan_kehityksen_yritysoapas_A4-v5_web.pdf?d

Ympäristö.fi. Jokamiehen oikeudet. Haettu 29.5.2019 osoitteesta [https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Jokamiehenoikeudet\(16989\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Jokamiehenoikeudet(16989))

Kohti kulttuurisensitiivistä matkailua. Suomen Lappi

Julkaisussa luodaan yleiskatsaus Suomen Lapin matkailun nykytilaan ja tulevaisuuden kulttuurisensitiivisyyden näkökulmasta. Mitä kulttuurisensitiivisyys tarkoittaa? Miksi sen huomioiminen Lapin matkailussa on tärkeää? Miten sitä voitaisiin vahvistaa ja mitä haasteita siihen sisältyy? Kysymyksiä tarkastellaan erityisesti saamelaiden kulttuurien näkökulmasta. Julkaisu pohjautuu 44 lappilaisen matkailutoimijan haastatteluun.

